

Matkailualan kasvu voi lisätä harmaan talouden ja ihmiskaupan riskejä

Pasi Satokangas, YTM, hankesuunnittelija, matkailupalvelujen osaamisala, Lapin ammattikorkeakoulu

Asiasanat: harmaa talous, ihmiskauppa, matkailu

Harmaa talous ravintola-alalla tuottaa 300–400 miljoonan euron vahingot

Harmaa talous on toimintaa, jossa organisaatio tai luonnollinen henkilö välttelee lakisääteisiä velvoitteitaan, kuten verojen tai työnantajamaksujen maksamista. (Verohallinto 2016.) Matkailu- ja ravintolapalvelut MaRa ry on arvioinut, että harmaa talous aiheuttaa yhteiskunnalle verojen ja lakisääteisten maksujen laiminlyöntien johdosta majoitus- ja ravintola-alalla vuosittain 300–400 miljoonan euron suuret vahingot Tyypillisiä harmaan talouden ilmenemismuotoja ovat ”pimeiden” palkkojen maksaminen, veronkierto ja ohimyynti. Nämä aiheuttavat vakavaa haittaa rehellisesti toimiville yrityksille (MaRa 2015a).

Matkailualan voimakas kasvu ja esim. turvapaikanhakijoiden määrän lisääntyminen voi lisätä riskejä harmaan talouden ilmenemismuodoille. Harmaa talous voi myös ruokkia muita kielteisiä ilmiöitä, kuten ihmiskauppaa.

Ihmiskauppa määritellään rikoslaissa toisen henkilön määräysvaltaan ottamiseksi tai toisaalta värväämiseksi, luovuttamiseksi, kuljettamiseksi, vastaanottamiseksi tai majoittamiseksi siten, että henkilö joutuu esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai pakkotyöhön. Lisäksi tunnusmerkistöön kuuluu ihmiskaupan uhrin heikompi asema rikoksen tekijään nähden. (Finlex 2016.)

Lapin ammattikorkeakoulu (Lapin AMK) toteutti harmaasta taloudesta ja ihmiskaupasta perusselvityksen syksyllä 2016. Selvitys käsitti ilmiöitä kuvaavan tilannekatsauksen sekä mm.

torjunta- ja kehittämistoimia tekevien tahojen kartoituksen. Lapin AMK:lle laadittiin lisäksi toimintasuunnitelma harmaan talouden ja ihmiskaupan torjumiseen liittyvien kehittämisvalmiuksien lisäämiseksi.

Suurin osa ihmiskaupan uhreista on nuoria naisia

EU-maissa rekisteröitiin vuosina 2010–2012 yhteensä hieman yli 30 000 ihmiskaupan uhria, joista 80 % oli naisia. Uhreista vähän yli puolet oli alle 25-vuotiaita. Selvästi suurin osa uhreista oli kohdannut seksuaalista hyväksikäyttöä, kun taas työvoiman hyväksikäytön kohteena oli ollut vajaa viidennes. Miesten kohdalla lähes 2/3 uhreista oli työvoiman hyväksikäytön kohteena. Suurin osa ihmiskaupan rekisteröidyistä uhreista tuli EU:n alueelta. EU:n ulkopuolisista maista yleisimpiä ihmiskaupan uhrien kotimaita olivat Nigeria, Brasilia, Kiina, Vietnam ja Venäjä. (Eurostat 2015, 10–22)

Suomessa tilastoitiin yhteensä 108 ihmiskaupparikosta välillä 2007–2014. Luku pitää sisällään sekä ihmiskaupaksi että törkeäksi ihmiskaupaksi määritellyt rikokset. Vuosittainen vaihtelu on voimakasta, vuonna 2007 tilastoitiin vain kolme ihmiskaupparikosta, kun taas vuonna 2011 tilastoitiin 30 tapausta, määrän vähentyessä seitsemään vuonna 2014. (Poliisihallitus, Vähemmistövaltuutetun, 2014, s. 42 mukaan.) Ihmiskauppaan liittyviä rikostutkintoja on tehty Suomessa yleensä joitakin kymmeniä vuodessa. (Human Trafficking...). Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piirissä oli vuoden 2016 lopussa 233 henkilöä. On huomattava, että turvapaikanhakijoiden laajamittainen maahantulo lisäksi asiakasmäärää, ja järjestelmään otettiin 130 uutta asiakasta vuonna 2016. Auttamisjärjestelmään ohjautuvat ovat useimmiten työvoiman hyväksikäytön uhreja. Suurimmalla osalla uhrituminen on tapahtunut Suomessa, tyypillisesti ravintolatyössä, marjanpoiminta-alalla tai yksityisten henkilöiden kotona siivous- ja lastenhoitotyössä. (Maahanmuuttovirasto 2017.)

Ihmiskauppaa torjutaan yhteistyöverkostojen avulla

Ihmiskauppa on kielletty jo Euroopan Unionin (EU) perusoikeuskirjassa. EU toteutti 1990-luvulla lukuisia aloitteita, lakiesityksiä ja ohjelmia ihmiskaupan torjumiseksi. Ihmiskaupan vastaisen toiminnan keskeisin kansainvälinen instrumentti on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus. Palermon

sopimuksena tunnettu lisäpöytäkirja sisältää puolestaan ihmiskaupan määritelmän, johon Suomenkin lainsäädäntö pohjaa. Palermon sopimuksen lisäksi EU:n neuvoston puitepäätös vuodelta 2002 oli merkittävä askel ihmiskaupan vastaisen toiminnan käynnistymisessä Suomessa (Roth 2007, 422–423).

Ihmiskauppa lisättiin Suomen rikoslakiin vuonna 2004. Ihmiskaupan vastaista työtä tehdään ministeriöiden ja keskusvirastojen ohjaamana. Sisäministeriön poliisiosastolle sijoitetun ihmiskaupan vastaisen toiminnan koordinaattorin roolina on poikkihallinnollisten asioiden sovittaminen yhteen ja osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän koordinoinnista ja kehittämisestä vastaa valtion ylläpitämä Joutsenen vastaanottokeskus. Useiden hallinto- ja turvallisuusviranomaisten lisäksi kolmas sektori pitää yllä erilaisia ihmiskaupan uhrien avustamistoimia – ja eri tahot toimivat jatkuvassa yhteistyössä keskenään. (Human Trafficking...)

Valtioneuvoston ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma vuosille 2016–2017 käsittää toiminnan koordinointiin, uhrien auttamiseen, lainsäädännön kehittämiseen, koulutukseen ja tutkimukseen liittyviä toimia (Sisäministeriö 2016).

Ihmiskaupan vastainen EU-direktiivi velvoittaa jäsenmaita estämään ihmiskauppa ja puuttumaan sitä aiheuttavaan kysyntään. Vaatimukset edellyttävät myös kansallista ihmiskaupparaportointia tai sitä vastaavaa rakennetta (Euroopan komissio 2016; Vähemmistövaltuutettu 2014, 9, 116). Suomen kansallisena ihmiskaupparaportointijana toimii yhdenvertaisuusvaltuutettu, joka raportoi vuosittain valtioneuvostolle ja eduskunnalle.

Ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa ovat mukana myös elinkeinojen sekä työnantajien ja työntekijöiden etujärjestöt. MaRa ry on sitoutunut harmaan talouden vastustamiseen ja ihmiskaupan vastaiseen toimintaan esimerkiksi Harmaa talous – musta tulevaisuus -kampanjan kautta (Mara 2015a). Järjestö on kiinnittänyt viime aikoina huomiota jakamistalouden aiheuttamiin harmaan talouden ja ihmiskaupan riskeihin. Jakamistalouden toimijoiden tulisi MaRa ry:n mukaan noudattaa samoja, mm. turvallisuuteen ja verotukseen liittyviä velvoitteita, kuin järjestäytyneiden majoitusyrittäjien. Jakamistalouden katsotaan lisäävään harmaan talouden riskiä, koska toimiala ei käytännössä ole viranomaisvalvonnassa. (MaRa 2015b)

Monien tahojen tekemästä työstä huolimatta ihmiskauppa ja harmaa talous vaikuttavat jäävän pinnan alla kyteviksi ongelmiksi. Matkailuala muodostaa ilmiöihin tartuntapintoja, joiden kautta on mahdollista tehdä ehkäisevää työtä.

Tutkimus ja kehittäminen keskittyvät mm. lainsäädäntöön

Ihmiskaupasta on tehty Suomessa useita tutkimuksia erityisesti 2010-luvulla. Monet tutkimuksista keskittyvät jäsentämään ihmiskauppaa koskevaa lainsäädäntöä. Tämä viittaa siihen, että virallisista määritelmistä huolimatta ihmiskaupan hahmottaminen on käytännössä haastavaa. Ihmiskaupan vastaista toimintaa on analysoinut mm. kansainvälisen oikeuden tutkija Venla Roth (2007, 2010). Roth pohtii väitöskirjassaan sitä, miksi Suomen ihmiskaupan vastaiset toimet eivät saavuta niille asetettuja tavoitteita esimerkiksi uhrien tunnistamisen suhteen. Rothin mukaan toimet johtavat sukupuolen perusteella syrjiviin lopputuloksiin.

Suomessa ja lähialueilla on toteutettu monia ihmiskaupan torjumiseen ja sen seurausten lieventämiseen tähtäviä kehittämishankkeita. Pohjoismaiden ministerineuvosto on rahoittanut useita ihmiskauppaan liittyviä hankkeita. Pohjoismaat ovat ihmiskauppiaille yhtenäinen toiminta-alue, joten siihen on puututtu rajat ylittävällä yhteistyöllä.

Sisäministeriö toteuttamassa, vuonna 2014 päättyneessä hankkeessa laadittiin ehdotus ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön kehittämiseksi. Lisäksi hankkeessa koulutettiin viranomaisia tunnistamaan ja auttamaan ihmiskaupan uhreja. (Sisäministeriö 2013.)

Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)/ Lapin AMK osallistui Euroopan Unionin sisäasioiden rahaston rahoittamaan Combat-hankkeeseen, jossa oli mukana myös mm. Oxford Brookes University. Combatin taustalla on havainto ihmiskaupan kasvamisesta Länsi-Euroopassa, sekä matkailualan voimakas kytkös ilmiöön. Matkailijoita ja muita liikkuvia ihmisiä palveleva toimiala helpottaa myös ihmiskaupan, kuten seksuaalisen hyväksikäytön tai työvoiman hyväksikäytön järjestämistä. Hankkeessa laadittu, erityisesti hotelleille suunnattu työkalupakki auttaa ihmiskaupan tunnistamisessa. (Oxford Brookes University 2016.)

Lapin AMK:n vahvuudet harmaan talouden vastaisen toimintasuunnitelman pohjana

Lapin AMK:lle laadittiin perusselvityksen pohjalta toimintasuunnitelma harmaan talouden ja ihmiskaupan torjumiseen liittyvien kehittämisvalmiuksien lisäämiseksi. Toimintasuunnitelman periaatteiksi on määritelty verkostomaisuus, elinkeinolähtöisyys ja

ennakointi. Periaatteet on pyritty luomaan alueen ja Lapin ammattikorkeakoulun sekä sen elinkeinolähtöisen verkoston vahvuuksista. Käytännössä tämä merkitsee esimerkiksi sitä, että kehittämishankkeisiin osallistetaan yrityksiä. Näin toimenpiteille saadaan laajaa vaikuttavuutta ja sitoutumista. Elinkeinolähtöisyys tuo mukanaan myös käytännön asiantuntemusta, jota hyödyntäen voidaan tuottaa uusia toimintamalleja. Lapin ammattikorkeakoulun toiminnassa harmaan talouden ja ihmiskaupan teemat kytkeytyvät turvallisuusosaamisen painoalan sisältöihin, mutta myös esimerkiksi arktiseen yhteistyöhön ja pohjoiseen rajaosaamiseen.

Verkostomaista lähestymistapaa edistetään myös osallistamalla tutkimus- ja hanketoimintaan sekä solmimalla kumppanuuksia yritysten, auttamisjärjestöjen ja harmaan talouden torjumisessa mukana olevien viranomaisten kanssa. Lapin AMK jätti alkuvuodesta 2017 Työsuojelurahastolle hakemuksen harmaan talouden torjumiseen keskittyvästä hankkeesta, jossa ovat kumppaneina tutkimuslaitoksina Lapin yliopisto, Poliisiammattikorkeakoulu sekä toteuttamiskohteina Lapland Hotels ja Santa's Hotels -ketjut. Hankkeen tavoitteena on torjua työelämän piirissä esiintyvää harmaata taloutta toteuttamalla tutkimus- ja kehittämistyötä kohteena olevissa hotelliketjuissa.

Kirjallisuus

Euroopan komissio 2016. Together Against Trafficking in Human Beings. EU Actions Explained. Luettu 12.12.2016 osoitteesta: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/citizens-corner-eu-actions-explained/eu-actions-explained_en

Eurostat 2015. Eurostat Statistical working papers. Trafficking in human beings. 2015 edition. Luettu 18.10.2016 osoitteesta: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eurostat_report_on_trafficking_in_human_beings_-_2015_edition.pdf

Human Trafficking in Finland, Scandinavia and the Baltic States. Country reports for the COMBAT-project.

Maahanmuuttovirasto 2017. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, tilannekatsaus 1.1.–31.12.2016. Luettu 23.2.2017 osoitteesta: http://www.migri.fi/download/72023_Tilannekatsaus_1.1.-31.12.2016.pdf?f57c4fe0704bd488

Mara 2015a. Harmaa talous on merkittävä ongelma ravintola-alalla. Luettu 8.3.2017 osoitteesta: <http://www.mara.fi/harmaa-talous-on-merkittava-ongelma-ravintola-alalla>

Mara 2015b. MaRa lausui jakamistalouden vaikutuksista matkailu- ja ravintola-alalle. Luettu 29.3.2017 osoitteesta: <https://www.mara.fi/uutiset/mara-lausui-jakamistalouden-vaikutuksista-matkailu--ja-ravintola-alalle>

Oxford Brookes University 2016. Human trafficking. Tackling major challenges of the 21st Century. Luettu 13.12.2016 osoitteesta: <https://www.brookes.ac.uk/microsites/combat-human-trafficking/>

Roth V. (2007) Paritusta vai ihmiskauppaa? Artikkelit teoksessa Defensor Legis 2007/3.

Sisäministeriö 2016. Valtioneuvoston ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma 2016–2017. Sisäministeriön julkaisu 29/2016. Sisäinen turvallisuus. Luettu 13.12.2016 osoitteesta: <http://www.intermin.fi/julkaisu/292016?docID=70301>

Verohallinto 2016. Harmaan talouden määritelmä. Luettu 16.9.2016 osoitteesta: https://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Harmaan_talouden_torjunta/Harmaan_talouden_maaritelma%2814464%29

Vähemmistövaltuutettu 2014. Kansallinen ihmiskaupparaportti, kertomus 2014. Arvio ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa. Julkaisusarja 16. Luettu 18.10. osoitteesta: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10854/55526_ihmiskaupparaportti_2014_fin_web.pdf/20fe062b-64c0-4e31-82e1-30cc3ef9392e